

EUROPOS ELITŲ KALEIDOSKOPAS

VAIDA JANKAUSKAITĖ

Kauno technologijos universiteto Viešosios politikos ir administravimo institutas

Institute of Public Policy and Administration, Kaunas University of Technology

K. Donelaičio g. 20, LT-44239 Kaunas

El. paštas vaida.jankauskaite@ktu.edu

Matonytė, I., Morkevičius, V. *Elitų Europa: tapatybių ir interesų kaleidoskopas*. Monografija. Vilnius: Fridas, 2013, 282 p.

Šiuo metu, dar neseniai klestėjusiai Europai tapus griežtai taupančia, laimingos euroelitizmo dienos, kada elitai galėjo tikėtis gyventojų palaikymo Europos Sąjungos integracijos klausimais, baigėsi¹. Ir vis dėlto šiandien Europos elitai, atrodo, turi daugiau ryžto nei bet kada įgyvendinti savo projektus: po dešimties metų pertraukos į ES priimta nauja narė Kroatija, stiprinama partnerystė su Rytų šalimis, nepaisant euro krizės prie euro zonos prisijungė Latvija, o netrukus tai padaryti planuoja ir Lietuva. Tai leistų preziumuoti, jog tarp nacionalinių elitų egzistuoja bendra Europos ateities vizija.

2013 metų pradžioje Irmina Matonytė ir Vaidas Morkevičius išleido monografiją „Elitų Europa: tapatybių ir interesų kaleidoskopas“. Jos pagrindą sudaro 2005–2009 m. Europos Komisijos iš ES 6 bendrosios programos finansuoto mokslinio projekto „IntUne: integruoti ar vieningi? Pilietybės paieškos vis artimesnėje Europoje“ duomenų analizė ir interpretacija.

¹ Best, H., Lengyel, G., Verzichelli, L. Introduction: European integration as an elite project. *The Europe of elites: a study into the Europeaness of Europe's political and economic elites*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2012, p. 6.

Negausioje Lietuvos autorių literatūroje elito studijų tema (tarp kurių paminėtini Kęstučio Masiulio, Irminos Matonytės, Jūratės Novagrodckienės bei Dianos Janušauskienės darbai²) ši monografija išsiskiria duomenų gausa ir lyginamuoju aspektu tiek dėl tyrime dalyvavusių šalių skaičiaus, tiek dėl tiriamų elito segmentų. Europos studijų tema tarp Lietuvos autorių yra gana populiari. Vis dėlto daugiausia mokslininkų dėmesio sulaukė Lietuvos derybos dėl narystės ES ir plėtros procesas. Pastarosios temos analizuotos tokių autorių kaip Klau-dijus Maniokas, Ramūnas Vilpišauskas ir Darius Žeruolis³. Atskirai paminėtinos K. Manioko⁴ ir R. Vilpišausko⁵ studijos. Tarp tokių darbų taip pat galima išskirti Sauliaus Šiliausko sudarytą straipsnių rinkinį⁶. Apskritai, derėtų atkreipti dėmesį, jog Lietuvoje tarp darbų, skirtų integracijai į ES, vyrauja tendencija valstybę matyti visuminiame ES integracijos kontekste, analizuojant „techninius“ Lietuvos eurointegracijos aspektus. Studijų, susijusių su Lietuvos tapatybe ir vertybinėmis orientacijomis bei jų santykiu su ES, nėra gausu. Klausimai, apimantys Lietuvos integracijos į ES priežastis ir valstybės vietą eurointegracijos

² Masiulis, K. *Lietuvos elitas: ekonominės vertybės, politinės orientacijos, prognozės*. Vilnius: Pradai, 1997; Matonytė, I. *Posovietinio elito labirintai*. Vilnius: Knygiai, 2001; Janušauskienė, D. *Post-communist democratisation in Lithuania: elites, parties, and youth political organisations, 1988–2001*. Amsterdam; New York: Rodopi, 2011; Babachinaitė, G., Novagrockienė, J., Rauličkytė, A., Valickas, G. *Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai*. Vilnius: Eugrimas, 1998 (tikrai elitologiniu galima laikyti tik J. Novagrockienės skyrių apie Lietuvos valdžios elito bruožus, kiti knygos bendraautorai analizuoja asmens teisinės sąmonės ir savimonės aspektus – aut. past.).

³ *Lietuvos kelias į Europos Sąjungą: Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės Europos Sąjungoje*. Redaktoriai K. Maniokas, R. Vilpišauskas, D. Žeruolis. Vilnius: Eugrimas, 2004.

⁴ Maniokas, K. *Europos sąjungos plėtra ir europeizacija: Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius: Eugrimas, 2003.

⁵ Vilpišauskas, R. *Integracija Europoje: Baltijos šalys ir Europos Sąjunga*. Vilnius: Arlila, 2001; Vilpišauskas, R. *Europos Sąjungos vidaus rinka ir Lietuva: integracija ir jos ekonominis poveikis*. Vilnius: Eugrimas, 2003.

⁶ *Europos trajektorijos XXI a. pasaulyje*. Sudarytojas S. Šiliauskas. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2012.

procesu, svarstomi Egidijaus Vareikio knygoje⁷. Dariaus Staliūno sudarytoje knygoje analizuoti europietiškojo identiteto konstravimo Lietuvos viešajame diskurse procesai⁸. Atskirų mokslinių studijų, kurios nagrinėtų elito požiūrius Europos integracijos aspektu, nėra.

Monografija remiasi teiginiu, kad nors Europos Sąjungos projektas išskirtinai priklauso šalių narių elitams, Europos integraciją formuojančių elitų idėjų, vertybių ir požiūrių rinkinys nėra uniforminis. Kaip vaizdžiai išreiškia mintį autoriai, elitai „negieda viena gaida“, o pateikia ištisą garsų paletę. Vis dėlto vienu iš monografijos tikslų autoriai nurodo siekį atrasti bendrus nacionalinių elitų vardiklius konstruojant Europą, t. y. „atpažinti ir aprašyti svarbius socialinius ir politinius dėsningumus, kuriems pavaldus elitų Europos projektas“ (p. 9).

Monografiją sudaro keturios dalys (teorinė, empirinė, apibendrinimas ir priedai), kurias jungia bendra elitų ir tapatybių tematika, o skyrių skaitymo eiliškumas, autorių teigimu, nėra itin svarbus. Pirmojoje knygos dalyje pateikiami teoriniai elitų ir tapatybių tyrimų problematikos aspektai Europos studijose. Antrąją, empirinę, knygos dalį sudaro keturi savarankiški poskyriai. Tokia knygos specifika suponuoja būtinybę knygos skyrius ir poskyrius aptarti atskirai.

Knyga pradedama dviem teoriniais skyriais. Autoriai pateikia tapatybių ir elitų tyrimų Europos studijose prieigas, pristato glaustą tapatybės sąvokos genezę socialinių mokslų diapazone. Mokslininkai iš karto pripažįsta tapatybės sąvokos daugialypiškumą, ypač kalbant apie akademinę žodžio vartoseną. Autoriai nekelia tikslo pagrįsti vienos ar kitos tapatybės klausimą nagrinėjančios teorijos pranašumą prieš kitas. Veikiau svarstomi skirtingų socialinių teorijų kertiniai argumentai ir kaip tos teorijos kontrastuoja tarpusavyje, aiškinant tapatybės sąvoką vėlyvojoje modernybėje. Aiškindami tautinę ir socialinę tapatybę au-

⁷ Vareikis, E. *Dinozaurėjanti Europa: emociniai – politiniai svarstymai*. Vilnius: Strofa, 2002.

⁸ *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*. Sudarytojas D. Staliūnas. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002.

toriai pasitelkia socialinės tapatybės (angl. *self-identification theory*) ir sąvęs kategorizacijos (angl. *self-categorization theory*) teorijas bei Jameso E. Côté ir Charleso G. Levine'o pristatytą asmenybės ir socialinės struktūros modelį (angl. *personality and social structure perspective*). Tapatybės sąvoką modernioje visuomenėje autoriai aiškina remdamiesi Anthony Giddenso ir Ulricho Becko įžvalgomis. O tapatybės sampratai nagrinėti postmodernistinėje mintyje mokslininkai pasitelkia Prancūzijos socialinių mokslų „grandų“ arsenalą. Remiamasi psichoanalitiko Jacqueso Lacano, filosofo Jacqueso Derridos bei istoriko ir filosofo Michelio Foucault tapatybės sampratomis. Pateikiama informacija yra vadovėlinio pobūdžio, kitaip tariant, pagrindinė skyriaus idėja – parodyti, ką kiekviena teorija gali pasiūlyti tapatybės ir elitų tyrimams Europos studijose. Tokiu būdu autoriai puikiai atskleidžia kompleksinę tapatybės sampratos prigimtį.

Toliau skaitytojas supažindinamas su elito sąvoka politikos sociologijoje: kas yra elitas? Kaip jis atpažįstamas? Autoriai trumpai apžvelgia elito sampratos raidą ir išskiria pagrindinius jo bruožus klasikinėje (remiamasi elitologijos klasikais Jamesu Burnhamu ir Charlesu Wrightu Millsu) ir šiuolaikinėje (remiamasi Zygmuntu Baumanu, Noamu Chomsky) elitologijoje. Atkreipiamas dėmesys ir į elito termino vartojimo kaitą: vėlyvojo modernizmo valdysenos kompleksiškas, gausėjanti empirinių tyrimų bazė lemia perėjimą nuo vienaskaitinio prie daugiskaitinio termino vartojimo, t. y. nuo elito – prie elitų. Tiesa, patys autoriai šiuo patarimu ne visada pasinaudoja. Taip pat aptariami daugiausia mokslininkų dėmesio sulaukę elitų segmentai: parlamentinis (politinio atstovavimo) elitas, ekonominis elitas, administracinis (biurokratinis) elitas, viršvalstybinis administracinis ES elitas, profesinių sąjungų ir žiniasklaidos elitas. Elito sampratos taip, kaip ji toliau pateikiama knygoje, bendrieji kontūrai tokiu būdu yra praplečiami, sujungiant politinį, ekonominį, profesinių sąjungų ir žiniasklaidos elito segmentus.

Monografijos pavadinimas leidžia preziumuoti, kad reikšminiai knygos žodžiai yra *elitai*, *tapatybės* ir *interesai*, arba konkrečiau – elitų

tapatybės ir interesai. Vis dėlto teorinėje knygos dalyje autoriai kalba išskirtinai apie tapatybių ir elitų tyrimus Europos studijose, o interesai lieka tik paraštėse, nors empirinėje dalyje, ypač paskutiniajame jos skyriuje, individualūs nacionalinių šalių siekiai išryškėja kiek labiau. Galbūt autoriams atskirame teoriniame skyriuje vertėjo aptarti ir paaiškinti, apie kieno interesus knygoje kalbama: atskirų ES valstybių narių? Europos elitų? O gal ir konkrečių elitų segmentų? Apskritai pirmoji dalis pasižymi informacijos ir teorinių teiginių gausa. Nors autoriai teorinių prieigų neanalizuoja itin plačiai, teorinių įžvalgų pakanka, kad skaitytojas pamatytų tapatybės vietą ir svarbą konstruojamo Europos projekto kontekste. Patrauklus yra ir faktas, kad autoriai neapsiriboja sausu teorijos dėstymu, bet pateikia ir iliustruojančių pavyzdžių.

Antrasis monografijos skyrius skirtas empirinių duomenų analizei ir interpretacijai. Šioje vietoje atskiro žodžio neabejotinai nusipelno monografijoje naudojamų empirinių duomenų gausa. Nagrinėjami kiekybiniai empiriniai duomenys surinkti 17-oje Europos Sąjungos valstybių narių. Apklausa buvo atliekama pakartotinai dviem etapais 2007 ir 2009 metais. Respondentais tapo ES valstybių narių politinio ir ekonominio elito atstovai, taip pat žiniasklaidos ir profesinių sąjungų elitų segmentai. Be elito atstovų apklausų, monografijoje lyginamuoju aspektu analizuojami ir tyrime dalyvavusių šalių gyventojų reprezentatyvių apklausų duomenys. Reikia pabrėžti, jog empirinių duomenų turtingumą ir rezultatų patikimumą bei universalumą nusako ir tai, kad pirmojo ir antrojo etapo respondentų (elitų) imčių sudėtyje kito: didžiąją dalį apklaustųjų sudarantys politinio elito atstovai absoliučioje daugumoje šalių per nacionalinių parlamentų rinkimus pasikeitė, 2007 m. buvo tirtas ekonominis elitas, o 2009 m. buvo apklausti nacionaliniai žiniasklaidos ir profesinių sąjungų elitai. Be to, lyginamuoju požiūriu duomenis ypač praturtina faktas, kad tirtos šalys pasižymi skirtingomis geopolitinėmis charakteristikomis (studija apima senąsias ir naujas ES nares, Pietų bei Šiaurės Europos kultūras, skirtingo dydžio valstybes) bei socialinėmis ir kultūrinėmis patirtimis.

Empirinė monografijos dalis sudaryta iš keturių atskirų skyrių, kiekviename jų sprendžiama skirtinga mokslinė problema. Kiekvienas skyrius turi aiškią struktūrą: pateikiamos teorinės išvalgos, hipotezės, duomenų analizė ir interpretacija bei apibendrinimas. Pirmajame skyriuje autoriai analizuoja ir lygina, kaip Europos Sąjungos valstybių narių elitai ir masės supranta europinę ir tautinę tapatybę. Pirmiausia autoriai pateikia europinės tapatybės ir elitų studijų sąsajas bei operacionalizuoja europinės tapatybės sąvoką. Formuluojamoms hipotezėms, kad tiek ES valstybių narių elitai, tiek gyventojai europinei tapatybei taiko tuos pačius kriterijus kaip ir tautinei (nacionalinei) tapatybei, kad įvairių ES valstybių narių elitų segmentų požiūriai į europinę ir tautinę tapatybę iš esmės nesiskiria ir kad egzistuoja reikšmingi skirtumai tarp to, kaip ES valstybių narių elitai ir masės suvokia menamą europinę ir tautinę tapatybę. Remdamiesi faktorine empirinių duomenų analize, autoriai visų pirma išskiria du europinės ir tautinės tapatybės veiksnius: atitinkamai *etninį-krikščioniškąjį* (turėti europiečius tėvus, gimti Europoje, būti krikščionimi, -e) ir *pilietinį* (jaustis europiečiu, -te, gerbti ES institucijas ir įstatymus, mokėti Europos kalbą, laikytis Europos kultūrinių tradicijų), ir *etninį* (turėti tautiečius tėvus, gimti toje šalyje, būti krikščionimi, -e) ir *pilietinį* (jaustis tautiečiu, -te, gerbti šalies įstatymus ir institucijas, mokėti šalies kalbą, laikytis šalies kultūrinių tradicijų). Pagal tautinės ir europinės tapatybės kriterijų vertinimo svarbą autoriai atskleidžia dichotomišką elitų tapatybę ir respondentus kategorizuoja į *etnininkus* ir *pilietininkus*, t. y. į manančius, kad tautinė / europinė tapatybė yra įgimta, ir tuos, kurie ją suvokia kaip įgyjamą per patirtį. Empirinis testas atskleidžia, kad ES elitai (ir masės) dažniau laikosi nuomonės, jog europinė ir tautinė tapatybė yra įgyjama, akcentuodami pilietinę jos sampratą. Dviem etapais vykdytas duomenų rinkimas ir skirtingų sudėčių elitų segmentų analizė pasitarnauja dvejopai. Visų pirma tai leidžia autoriams padaryti išvadą, jog elitų nuomonė apie europinę tapatybę apibrėžiančius veiksnius ir jų svarbą yra nekintama ir išreikšta. Kita vertus, pastebimi ir nuomonių svyra-

vimai. Pavyzdžiui, 2009 m. duomenys rodo, jog visų tiriamų valstybių elitai tampa nuosaikesni reikšdami nuomonę apie europinę tapatybę formuojančius veiksnus, t. y. etninę (įgimtą) europinę tapatybę propaguojančiųjų gretos akivaizdžiai išretėja. Taip pat pastebima mažėjanti takoskyra tarp senųjų ir naujųjų ES valstybių narių. Šiuos pokyčius autoriai sieja su gilėjančia šalių europeizacija bei pastarųjų metų politiniais ir kultūriniais įvykiais, kaip antai Lisabonos sutarties priėmimu ar finansų ir ekonomikos krizėmis. Autoriai neignoruoja elitų ir masių požiūrių santykio. Tikrinama, kiek elitų nacionalinės ir europinės tapatybės suvokimas atitrūkęs (jei apskritai atitrūkęs) nuo bendrosios šalių populiacijos. Stereotipai čia nepasitvirtina: plačiai postuluojiama atskirtis tarp elitų ir masių nėra tokia dėsninga kaip dažnai manoma. Taigi „elitas nėra koks nors ypatingai „elitiškas“, atitrūkęs nuo paprastų gyventojų“, ir jų požiūriai tarpusavyje koreliuoja (p. 82). Nelieta nepastebėti ir skirtingų politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių patirčių nulemti skirtumai tarp šalių. Pavyzdžiui, kaip ir galima tikėtis, religingosios Lenkijos elitai labiausiai pabrėžia kriterijaus *būti krikščionimi, -e svarbą*, o euroskepticizmo persmelktos Jungtinės Karalystės gyventojai ir elitai daugumą europinę tapatybę formuojančių veiksmų akcentavo silpniausiai.

Skyriaus skaitymą kiek komplikuoja nenuosekli terminų vartoseną. Pakaitomis vartojamos sąvokos etninė-krikščioniškoji ir etninė-kultūrinė. Vis dėlto akylas skaitytojas turėtų pastebėti, kad šios dvi sąvokos reiškia tą patį, o tokį pakaitinį jų vartojimą tikriausiai galima „nurašyti“ redaktoriaus neatidumui. Taip pat pačiame tekste galėtų būti pateiktas išsamesnis atsakymas dėl hipotezių (ne)pasitvirtinimo.

Antrajame skyriuje mokslininkai imasi tikrinti, kiek europietiški yra ES valstybių narių elitai. Derindami Gabrielio A. Almondo ir Sidney Verbos, Davido Snow, Jameso M. Jasperio ir Francescos Pollettos bei Manuelio Castellso išvalgas, europietišumą autoriai matuoja trimis matmenimis: *emociniu* (emociškai tapatinasi su Europa), *kognityviniu ir vertinamuoju* (pritaria dabartiniam Europos integracijos

lygmeniui) ir *projekcinu* (palaiko instituciškai suvienytos Europos viziją). Nors elitai pasirodo esantys labai europietiški, atskirų šalių atvejų analizė atskleidžia įvairiaspalvį europietiško sampratos paveikslą. Interpretuodami rezultatus mokslininkai atkreipia dėmesį į keletą svarbių aspektų: abiejų apklausų etapų duomenys rodo panašų vaizdą, vis dėlto skirtingų nacionalinių elitų segmentų europietiško sampratos varijuoja, o bendrų šaliai būdingų dėsningumų nėra. Todėl, įvedę papildomus kintamuosius, kurie galėtų lemti europietišumą, konkrečiau – politines preferencijas, kultūrinį kapitalą, socialinį europinių ryšių kapitalą, biografinę patirtį Europoje ir referentinių grupių įtaką, autoriai empiriškai tikrina, kaip šie faktoriai veikia visų trijų matmenų europietiško nuostatas. Rezultatai rodo, jog daugiausia įtakos visų trijų matmenų elitų europietiško turi referentinių grupių įtaka, t. y. įvairių nacionalinių elitų segmentų europietiško stiprina ir kitų elitų segmentų europietiško. Be to, visų matmenų europietiško laipsnį lemia ir kontaktų su ES veikėjais ir institucijomis dažnis. Politinių ideologijų ekstremistai demonstruoja silpnesnį europietiško, o biografiniai veiksniai reikšmingos įtakos europietiško neturi.

Dabar, kai Europos projektas yra stebimas pro raktą skylutę, tikriausiai viena įdomiausių monografijos „siužetinių linijų“ yra grėsmių Europos vieningumui klausimas. Šiam aspektui autoriai skiria ypač daug dėmesio ir nagrinėja jį trečiajame, didžiausiame, skyriuje. Rezultatai atskleidžia įdomų paradoksą: nacionalizmą ir šalių socialinius bei ekonominius skirtumus nacionaliniai elitai nurodo kaip didžiausias grėsmes. Taigi praėjus pusei amžiaus nuo steigiamųjų sutarčių pasirašymo, grėsmės, su kuriomis kovodamas vadinamasis „šešetas“ padėjo pamatus Europos Sąjungos projektui, vis dar ne tik neišspręstos, bet, elitų požiūriu, išlieka pačios pavojingiausios Europos vienybei. Europos elitai atsiskleidžia esantys gana ksenofobiški: potencialią Turkijos narystę ir imigraciją iš ne ES šalių jie laiko gana didelėmis grėsmėmis. Nemaža grėsmė elitams ir Rusijos kišimasis į Europos reikalus. Kaip ne tokios reikšmingos grėsmės toliau mažėjančia tvarka rikiuojasi globali-

zacijos poveikis, tolesnė ES plėtra priimant naujas nares (kitas nei Turkija), stiprėjantis ES reguliavimas, artimi kai kurių ES valstybių narių santykiai su JAV ir kultūriniai skirtumai. Kiti rezultatai labiau atitinka klasikinius politikos mokslų lūkesčius, pavyzdžiui, kairiųjų pažiūrų elitai labiau susirūpinę išlaikyti politinę ir socialinę lygybę ir socialinę apsaugą, o dešinėsios pakraipos elitų lūkesčiai labiau susiję su ekonomikos konkurencingumu. Skaitant gautų duomenų interpretacijas, dėmesį patraukia įžvalgų gausa ir empirinio testo rezultatų koreliaciniai ryšiai su pirmųjų dviejų skyrių „atradimais“. Apskritai šį skyrių galima vadinti monografijos kulminacija.

Paskutinis antrosios dalies skyrius skirtas ištirti ir paaiškinti nacionalinių elitų požiūrį į Europos Sąjungos valdyseną. Autoriai pateikia išsamią analizę veiksnių, lemiančių elitų prielankumą ES lygmens sprendimų priėmimui įvairiose viešosios politikos srityse: kovos su nedarbu, imigracijos, aplinkosaugos, kovos prieš nusikalstamumą, sveikatos apsaugos, žemės ūkio ir energetikos. Bendriausias skyriaus pastebėjimas – Vidurio ir Rytų Europos elitai, priešingai nei jų kolegos Vakaruose, rodo žymiai mažesnę suinteresuotumą perduoti viešosios politikos vairą supranacionalinėms ES institucijoms. Įdomu pastebėti, jog visų šalių ekonominiai elitai daug palankiau žiūri į įvairių sričių viešosios politikos europeizaciją nei politiniai elitai. Apskritai gana žymūs preferenciniai skirtumai pastebimi tarp visų elitų segmentų. Tai leidžia įvardyti nors ir kiek nuspėjamas, bet opias atskirų šalių narių problemas. Pastebima, kad dabartinės ES situacijos vertinimas bei Europos vienijimosi idėjos palaikymas lemia elitų sprendimų priėmimo lygmens pasirinkimą.

Nors monografija skirta Lietuvos skaitytojui, ji yra tarpnacionalinė lyginamoji Europos Sąjungos elitų studija. Galima teigti, kad tai pakankamai alternatyvus pasirinkimas, turint omenyje Lietuvos mokslininkų itin pamėgtą selektyvią nacionalinių atvejų analizę. Šiuo požiūriu monografija reikšmingai papildė Lietuvos mokslinę literatūrą elitologijos ir bendrai Europos studijų tema. Ypač pabrėžtina knygos

vertė lyginamuoju požiūriu, nes tiriamos šalys pasižymi skirtinga narystės ES patirtimi (trukme), skiriasi dydžiu ir geografine padėtimi bei kultūrinėmis, socialinėmis ir politinėmis patirtimis. Vienas didžiausių monografijos pranašumų yra nuoseklumas ir aiškus minties dėstymas. Tačiau vietomis, ypač empirinių duomenų analizėje, neišvengiama terminų vartojimo nenuoseklumo, taigi tekstas reikalauja atidumo ir koncentracijos, norint nepasiklysti gausioje kintamųjų aibėje. Tarp privalumų taip pat paminėtinas pagrindinių sąvokų žodynas, kuris, nors ir trumpas, apsaugo skaitytoją nuo dviprasmybių ir galimų netikslių interpretacijų. Tuo labiau kad autoriai pripažįsta tapatybės sąvokos daugiasluoksniškumą ir kompleksinę prigimtį. Be to, ypač svarbi monografijos dalis yra net 91 puslapi apimantys priedai (elitų apklausų Lietuvoje klausimynai ir techniniai aprašai bei papildoma aprašomoji statistika). Jie ne tik leidžia pažvelgti į atlikto tyrimo užkulius, susipažinti su papildomais duomenimis, bet ir yra puikus antrinis duomenų šaltinis. Su glaustais tyrimo rezultatais anglų kalba pateikiamoje santraukoje gali susipažinti ir užsienio skaitytojas.

Knygą pabaigti autoriai nusprendžia kiek netipiškai. Tai labiau primena projekto ir empirinių duomenų masyvo galimybių pristatymą. Tad panašu, kad tikėtinas autorių pasiryžimas nedėti taško sulig šia monografija, toliau plėtojant sudėtingą Europos elitų požiūrių analizę. Tai labai išsami knyga, gausi duomenų analizės ir interpretacijos, vis dėlto joje maža susiejančio naratyvo, visos empirinės dalies rezultatų apibendrinimo ir dėsningumų aptarimo. Panašu, kad autoriai šią dėlionę palieka patiems skaitytojams. Antra vertus, tai, matyt, natūralu, turint omenyje daugialypius Europos elitų požiūrius su daug kintamųjų ir mažai bendrų vardiklių. Autoriai patvirtina savo monografijos leitmotyvą ir skelbia žinią, jog daugeliu klausimų, ir neretai svarbiausių, vienovės tarp Europos elitų nėra.

Recenzuoti, o tuo labiau kritikuoti šią I. Matonytės ir V. Morkevičiaus knygą sudėtinga ir dėl to, kad dažnai, užbėgdami skaitytojui už akių, autoriai patys nurodo, ko šioje knygoje nėra, ir tuoj pat atsako,

kodėl ir kaip kitaip galėjo būti. Be to, empirinės dalies skyriuose gausu jau atliktų empirinių tyrimų aptarimo bei kritinio požiūrio į pasirinktus teorinius metmenis. Tai dar kartą patvirtina gilų ir visapusišką knygos objekto išmanymą bei nenuneigiamą autorių mokslinę kompetenciją ir patirtį.

Perfrazuojant Robertą Putnamą, jei elitai yra visuomenės „seismo grafai“, tai ši knyga apie elitų Europą yra ir apie mus, Europos piliečius. Todėl be socialinių mokslų studentų ir mokslininkų ją perskaityti būtų įdomu ir naudinga kiekvienam, save laikančiam ne tik Lietuvos, bet ir Europos Sąjungos piliečiu.